

העלייה בת-זמננו מאמריקה הלטינית לישראל: אידאולוגיה, אתניות ודת

← רנן יזרסקי

בעלייה בת-זמננו מאמל"ט (אמריקה הלטינית) מסתמנת תפנית משמעותית מן הדפוסים שאפיינו אותה בעבר. התפנית ניכרת במניעיהם האידיאולוגיים של העולים וכן במאפייניהם הדתיים, האתניים והתרבותיים. ציבור העולים שהכרנו בעבר, מקהילות יהודיות ממוסדות ועירוניות, הולך ופוחת, ולעומת זאת חלה מגמה של גידול בשיעור העולים המסורתיים והדתיים, שרובם מגיעים מן הפרובינציות שבארצות אמל"ט. יש אפוא פערים משמעותיים בין קבוצות שונות באותו ציבור עולים שבעיני תושבי ישראל עשוי להצטייר כאחיד והומוגני.

הקדמה: עלייה חשובה ו'נעלמת'

המושג אמריקה הלטינית (אמל"ט) טומן בחובו מגוון עצום של שייכויות וזהויות, שונות זו מזו והיברידיות, בין דתיות ובין אתניות או תרבותיות. על כן אפיון וסיווג ברור של העולים מאמל"ט לישראל הוא כמעט בלתי אפשרי ועלול להיות לא ממצה ופשוטי. עיקרו של מאמר זה הוא ניסיון לבסס את הטיעון שחרף השפה המשותפת של עולים מארצות מוצא שונות באמריקה הדרומית - ספרדית, יש שוני רב בין הקבוצות המרכיבות את מה שמוכר כאוכלוסיית העולים מאמל"ט. ראוי שקובעי מדיניות הקליטה יהיו ערים ומודעים להבדלים מהותיים בין הציבורים המרכיבים קבוצה זו, ויעצבו את מדיניותם בהתאם לצרכים השונים של ציבורים אלה.

העלייה מאמל"ט נעדרת מהנרטיב הלאומי הישראלי, ותרומתה לפרויקט הציוני אינה ידועה לפרטיה לציבור בישראל (בר-גיל, 2005). אף על פי שמדובר בקבוצת עולים שגודלה כגודל קהילת יוצאי אתיופיה בישראל, משמע זוהי קהילה הכוללת כבר יותר ממאה אלף בני אדם - ידוע עליה אך מעט מאוד. עולים מאמל"ט נעדרים ממחקרי העלייה של שנות התשעים, בין מן המחקר האקדמי ובין ממחקרי משרד הקליטה. ניתן לשער שעל רקע ה'הצפה' של ישראל בעולים בשנות התשעים, הבולטות המספרית של קבוצת יוצאי חבר העמים והבולטות האתנית של הקבוצה האתיופית גרמו במידה רבה ל'העלמתם' של העולים מאמל"ט.

לאחר שנת 2000 ניכרה מגמה חדשה: העולים מאמל"ט והארגונים המייצגים אותם החלו לחתור לנראות ציבורית (Roniger and Babis, 2008). הגעתם של כ-10,000 עולים מארגנטינה בשנים 2002-2003, בעקבות פשיטת הרגל של המדינה, עוררה את תשומת הלב של התקשורת הישראלית בנוגע למגמות העלייה החדשות מארץ זו.¹ בעקבות זאת, החלו העולים מאמל"ט

מילות מפתח: אמל"ט, ארגנטינה, עלייה, אוכלוסיית מוצא לא-אחידה, קשיי תעסוקה.
רנן יזרסקי היא דוקטורנטית במחלקה לפוליטיקה וממשל ועוזרת מחקר באוניברסיטת בן-גוריון.

1 ראו, לדוגמה, בנו, 2002:

<http://www.il.co.ynet/articles/1947673.00-L.0.7340.html>; ניר, 2003: <http://www.haaretz.com/misc/1.758559>

להיכלל בתוכניות לעידוד עלייה (קוך-דודוביץ', 2011) ובתוכניות הסיוע המיוחד לעולים מארצות מצוקה. אלו לקחו בחשבון את המשבר הכלכלי בארגנטינה ובאורוגוואי (אפל, 2003). כמו כן החלו העולים האלה לשמש מושא מחקר למשרד הקליטה. למרות זאת, ההתייחסות המחקרית נוגעת כמעט אך ורק לקבוצה הארגנטינאית (דגני ודגני, 2004; סטרבצ'ינסקי, לוי וקונסטנטינוב, 2010);

לנוכח חוסר ההיכרות היחסי, בין בציבור ובין במחקר האקדמי, עם אופייה של העלייה ההיסטורית והעכשווית מאמל"ט לישראל, אבקש במאמר זה להדגיש שני מאפיינים מרכזיים של העלייה מארצות אלה כיום: האחד נוגע לשינוי הגדול שהתחולל בתכונות ובמניעי העלייה של הקבוצה העיקרית שמרכיבה את ציבור העולים מאמל"ט - העולים מארגנטינה ומאורוגוואי. עקב שינוי זה אין למעשה המשכיות היסטורית בין המניעים, המאפיינים ודפוסי הקליטה של העולים מהשנים האחרונות - ביחס לעולים שהגיעו מאמל"ט לפני שנות התשעים. השני קשור בשוני הניכר בין הקבוצות השונות בקרב כלל העולים מאמל"ט כיום, הנובע מהתמורה שחלה בהרכב ארצות המוצא שלהם. לעולים אלה יש מאפיינים וצרכים חדשים, מסוג שלא היה נחלתם של העולים מאמל"ט בשנים קודמות, ושיש לקחת אותם בחשבון בעיצוב מדיניות הקליטה.

תמורות במניעי העלייה מארגנטינה ומאורוגוואי: דיוקן היסטורי של עלייה

כדי להבין את התופעה של העלייה מאמל"ט כיום, חשוב להבין את הסיפור ההיסטורי ואת המאפיינים והדפוסים של הקליטה בעבר. ניתן לאפיין את סיפורה של העלייה מאמל"ט על ידי חלוקתה לשלוש תקופות: *התקופה הראשונה - העלייה החלוצית בשנים 1945-1967; התקופה השנייה*, שמאמר זה מגדיר אותה *'מאזרחים מובחרים לעירוניים'*, הייתה גם היא ברובה עלייה ציונית, אולם התרחשה בצלם של משברים פוליטיים וכלכליים באמל"ט, שהשפיעו על מניעי העולים ועל דפוסי הקליטה בשנים 1967-1985; *התקופה השלישית*, המאופיינת בעלייה ממניעים כלכליים, שמסכמת את סיפור הפיכתם של עולים חלוצים לעולים שהם גם מהגרי עבודה. בחלקים הבאים אניח את היסודות לטענה שקיימת חוסר המשכיות היסטורית מבחינת מאפייני העולים מארגנטינה וקליטתם. טענה זו תתבסס על ממצאים של ניתוח היסטורי, שמבקש לשרטט דיוקן וסיפור עלייה שהלך והשתנה והתעצב מחדש לאורך השנים, בהתאם לתמורות ואירועים שונים.

חלוצים: 1948-1967

תור הזהב של העלייה מאמל"ט חל בשנים 1948-1967. מקורות העלייה המרכזיים היו הקהילות היהודיות, האשכנזיות, הציוניות והממוסדות במקסיקו, ברזיל ומדינות החרוט הדרומי (ארגנטינה, אורוגוואי וצ'ילה) (בר-גיל, 2005). מחצית מ-20,000 העולים בשנים אלו היו בוגרי וחניכי תנועות הנוער הציוניות, שפעלו באופן מודגש לחינוך אידיאולוגי והכשרה להתיישבות חקלאית ושיתופית. כך ניתן לשרטט את דיוקן העולים מאמל"ט בתקופה זו: צעירים, משכילים, בני המעמד הבינוני, אידיאליסטים-ציונים, אשכנזים, שלרוב עלו בגפם ללא נטל של הורים מזדקנים, ושבתמקרים רבים עברו הכשרה חקלאית וחוו צורת חיים שיתופית - ולכן יועדו להיקלט ביישובי הקֶפֶר של ההתיישבות העובדת. העלייה הציונית מאמל"ט עד שלהי שנות הששים היוותה את חוד החנית של בניין האומה, ונחשבה לאליטה בתוך כוחות ההתיישבות והמפעל הציוני בעיני הנהגת התנועה הציונית (בר-גיל, 2005; Soldinger, 1981; Penalosa, 1972).

המבנה וההתפתחות של הקהילות היהודיות באמריקה הלטינית, יחסיהן עם מדינת ישראל ומיסודן המוצלח הם שיצרו את התנאים להיווצרות תנועות הנוער הציוניות, שהיו למסגרת רעיונית ופרקטית לעלייה החלוצית:

'מחציתה של העלייה [בתקופה היא] הייתה חלוצית-קיבוצית, נתון שאין לו אח ורע בקרב העולים מן המערב – כולם מתוך בחירה, ולא בגין רדיפה או מצוקה [...] חלוצים מאמריקה הלטינית נמצאו ביותר מ-40 קיבוצים [...] רובם נקלטו ביישובי-קָפֶר [...] נבעה העלייה מאמריקה הלטינית בעיקרה מטעמים אידיאולוגיים, ציוניים וחלוציים, שעמדו במוקד האתוס הישראלי [...] (בר-גיל, 2005: 13).

ליהדות אמל"ט היו שלושה תפקידים חשובים בפרויקט בניית האומה החדשה, בנוסף על ממד ההגשמה החלוצית: הראשון הוא גיוס כספים למגבית של הקהילות היהודיות באמל"ט כסיוע משמעותי לסוכנות היהודית ולמדינת ישראל (אבני, 1998); השני נגע למחלקת עליית הנוער של הסוכנות היהודית, שמצאה פרויקט חדש בדמות צעירי אמל"ט עם תום העלאת הפליטים הקטינים היהודיים מאירופה החרבה (בר-גיל, 2005); והשלישי, כפועל יוצא מהשמדת חלקים גדולים של יהדות אירופה במהלך מלחמת העולם השנייה: העלייה מאמל"ט הייתה משמעותית כתוספת למאגר כוח אדם של התנועה הציונית. בשונה מהנוער פליט השואה מאירופה, שסבל מפוסט-טראומה, מרגשות אובדן קשים ולעתים גם ממחלות, ושיקומו וחינוכו הצריכו משאבים והתייחסות - ברחבי אמל"ט פעלו תנועות הנוער הציוניות ללא רדיפה או מניעה. הקמתה של מדינת ישראל יצרה אצלן נחישות עמוקה לעודד בקרב חניכיהן את העלייה ארצה (בר-גיל, 2005). כל אלו סימנו את יהדות אמל"ט כמעין 'ורשת של יהדות אירופה', וכיוונו אליה מאמצים רבים מצד מוסדות התנועה הציונית:

'יהדות אמריקה הלטינית היא יורשתה של יהדות מזרח אירופה, אשר חלקה הגדול נשמד על ידי הנאצים [...] השורשיות של יהדות מזרח אירופה וכושר היצירה הלאומי שלה נשתמרו ביהדות אמריקה הלטינית יותר מאשר בכל קיבוץ יהודי אחר בימינו, ותנועתנו חייבת לראות עצמה, ולעשות עצמה ראוי לכך – להיות המדריכה והחלוצה של יהדות זו'.²

מאזרחים מובחרים לעירונים: 1967-1990

מראשית שנות הששים סבלו מדינות אמל"ט, ובפרט מדינות החרוט הדרומי וברזיל, ממשברים כלכליים ופוליטיים ומהתבססותם של משטרים אוטוריטריים ששלטונם היה כרוך לעתים קרובות בטרור מדיני. חילופי משטרים תכופים, שסיכנו מאוד את מעמד הביניים שאליו השתייכו רבים מיהודי אמל"ט (שניידר, 1990), הובילו להגירה מוגברת שלהם, בין היתר לישראל. בין השנים 1972-1979, תוך פחות מעשור, הגיעו כ-17,000 עולים מאמל"ט, מתוכם כ-13,500 מארגנטינה.³ יש להדגיש נקודה זו במיוחד, מפני שארגנטינה הייתה בעלת הקהילה היהודית הגדולה ביותר

2 יעקב צור, ציר ישראל בארגנטינה, 13.10.1949. דוח מספר 31, תיק עלייה מדרום אמריקה 1949-1955 משרד ראש הממשלה, ג-5558/13, גנז המדינה.

3 מתוך שנתון סטטיסטי לישראל 2010 הלמ"ס "עולים לפי תקופה עלייה, ארץ לידה וארץ מגורים אחרונה". http://www.cbs.gov.il/shnaton61/st04_04.pdf

מכל ארצות אמל"ט; ומשום שבשנים אלו נרצחו בשטחה אלפי יהודים, בין מסיבות אנטישמיות ובין עקב הזדהותם עם השמאל הפוליטי.

התמורות הפוליטיות והכלכליות השפיעו עמוקות על הקהילות היהודיות, ובפרט על המשך תרומתן ההיסטורית לישראל. בעקבות מלחמת 1967 הייתה ציפייה בממסד הישראלי להירתמות לאומית מצד הקהילות היהודיות בגולה ובארגנטינה בפרט, משמע לגיוס משאבים ולהתגברות העלייה. בשני תחומים אלו לא הצליחה הקהילה היהודית הממוסדת באמל"ט, ובמיוחד בארגנטינה, להתגייס בהתאם לציפיות בישראל (אבני, 1998). לא רק תרומתן ההיסטורית לישראל של הקהילות היהודיות הממוסדות נפגמה ופחתה; בסוף שנות הששים והשבעים החל משבר חמור עקב קרע בין ההנהגה הממוסדת של הקהילות היהודיות לבין צעירי הקהילות, שקראו למעורבות גוברת דווקא בבית פנימה, בארצות מושבם של היהודים. הימצאותם של צעירים יהודים בתנועות השמאל ובארגוני השמאל המיליטנטי והמהפכני שיסעה ופילגה את יהדות אמל"ט הממוסדת ויצרה משבר חמור באמון כלפי ההנהגה (גליק, 1972; אבני, 1998). לצד אלו, פעילותן של תנועות הנוער החלוציות, בפרט בארגנטינה, הלכו והתפוררו תחת שלטונם של הממשלים הצבאיים, במיוחד משום שצביון הסוציאליסטי נתפס כשמאלני וחתרני בעיני השלטונות (נויחוביץ', 2012).

הסקירה מצביעה אפוא על ראשיתו של תהליך התרחקות מתמיכה באידיאולוגיה ציונית לאחר 1967, ובמיוחד נוכח דעיכתו של הכוח המלכד והמחנך: תנועות הנוער החלוציות. העולים מאמל"ט שהגיעו לישראל החל משלהי סוף הששים ועד למחצית שנות השמונים כבר לא נקלטו ברובם בתנועה הקיבוצית כי אם ביישובים שונים ומגוונים, במרכז ובפריפריה, ובמיוחד בערים גדולות: ירושלים, תל אביב, חיפה ואילת (Herman, 1984). בשנים אלו ניכר הבדל בין דפוסי הקליטה והטמיעה (assimilation) של עולים מאמל"ט שנקלטו בקיבוצים לעומת עולים מארצות אלה שנקלטו בערים, וכן ניכר הבדל בין עולים בעלי מניעים אידיאולוגיים לבין בעלי מניעים אחרים. הקריטריונים המרכזיים לבחינת ההיטמעות ואיכות הקליטה נוגעים לשליטה ושימוש בשפה העברית, ולקיומם ואיכותם של יחסים חברתיים עם פרטים מקבוצות אחרות. בהשוואה לעולים שנקלטו בקיבוצים, ובפרט עולים בוגרי תנועות הנוער (Soldinger, 1981), נמצא שהעולים מאמל"ט במרכזים עירוניים היו דבקים יותר בדיבור, קריאה וכתביה בספרדית מאשר בעברית. העולים שנקלטו בערים כיננו יחסים עם ישראלים ועם צברים בפרט, בהתאם לרקע האידיאולוגי שלהם; קרי, עולים שהיו בעלי מניעים ואידיאולוגיה ציונית נקלטו ונטמעו בצורה טובה יותר מעולים אחרים. (Herman, 1984; Penalosa, 1971, 1972). מנגד, במרכזים עירוניים מסוימים נוצרו מובלעות דוברות ספרדית של עולים מאמל"ט שביקשו לשמר אחדות קהילתית פאן-לטינית המבוססת על שייכות לתרבות מארץ המוצא. למרות זאת, רק בתחילת שנות האלפיים ניתן יהיה להבחין בקהילת עולים פאן-לטינית שמאפיינה הייחודיים בולטים ומבדילים אותה כקבוצה חברתית. נכון לשנות השמונים, קהילת העולים מאמל"ט בישראל עודנה בגדר קהילה 'בלתי נראית' (Roniger and Babis, 2008).

שני העשורים האחרונים: מאשכנזים חילונים לדתיים וכהי-עור

חלק זה מוקדש לסקירה כללית ביותר של מאפייני העולים מאמל"ט כיום. בחלק זה אבקש להדגיש שתי טענות מרכזיות שכבר עלו: ראשית, שהעלייה מארגנטינה ומאורוגוואי השתנתה ללא היכר החל מקום מדינת ישראל. כיום עולים אלו הם בגדר מהגרי עבודה ממעמד הביניים יותר מאשר עולים ממניעים ציוניים או בעלי זיקה יהודית לישראל. שנית, השינוי בהרכב ארצות המוצא הביא למפגש חדש שטרם התקיים בחברה הישראלית: עם עולים לטינו-אמריקנים מארצות אינדו-אמריקניות, שרבים מהם מהפרובינציות ומיישובי האמזונס, ושדומים במאפייניהם החיצוניים לשחורים ולאנדיאנים יותר מאשר לקבוצות עיקריות בהרכב הדמוגרפי של החברה הישראלית. שוני זה בין העולים, חרף שפתם המשותפת, מחייב היכרות והתייחסות מצד מוסדות הקליטה. על היכרות זו להתבטא בעיצובה של מדיניות הקליטה בהתאמה לצורכי הקבוצות השונות.

מהגרי עבודה ממעמד הביניים

בפרוטוקול מספר 67 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת (ינואר 2007) עמדו על סדר היום 'הקשיים בקליטת עולים מדרום אמריקה'. בפועל, בפתח הישיבה, נידון הרקע העיקרי לקשיי העלייה: המשבר הכלכלי בארגנטינה ובאורוגוואי. פרופיל העולים מאז היה - מעמד ביניים, שלבשים בחליפות ובבגדים יוקרתיים ועומדים בתור ללחם, משוועים להזדמנות להשיב לעצמם את חוסנם הכלכלי והתעסוקתי, יהא המקום אשר אליו יהגרו. כפועל יוצא, גם לאנשי הקליטה היה ברור כי לולא המשבר הכלכלי, ספק גדול אם עולים אלו היו בוחרים לעלות לישראל. מצד אחד, אנשי הסוכנות היהודית ומוסדות הקליטה ראו בקבוצת עולים זו חומר אנושי מעולה: 'זאת עלייה שאנחנו מאוד צריכים אותה. זאת עלייה מאוד יקרה'; מצד שני, מדובר במקרה קשה לקליטה: השאיפות לקלוט שיעור גבוה של בעלי מקצועות, שעלו כדי להמשיך ולעבוד במקצוע המקורי שלהם, לא רק שנגוזו אלא העמיסו קשיים מיוחדים על תהליך הקליטה. הציפייה לעמוד בתהליכים טבעיים של הגירה, כמו ירידה זמנית ביוקרה מקצועית ובכוח התפרנסות, אינה ישימה במקרה של העולים מאמל"ט. חוסר הפשרה של העולים מעיד גם, במידה מסוימת, על היעדר מוטיבציה ציונית להגר לישראל:

'הם מתוסכלים כי הם לא מסוגלים להשתלב. הם היו שם מנהלי בנקים, רואי חשבון. פה הם צריכים להשתלב בתעשייה שלא מוכנה לקלוט אותם. הם לא משתלבים בחברה, בתעסוקה, בתרבות הישראלית. זאת בעיה מאוד קשה'.

העולים מארגנטינה ומאורוגוואי הם לכאורה ציבור בעל יוקרה חברתית. למרות זאת, קיים פער בין הרצון לקלוט אותם לבין אמצעי הקליטה בפועל. הבעיה העיקרית שנידונה בישיבת הוועדה אינה רק חוסר נכונותם של העולים להיקלט אלא גם האפשרויות המוגבלות הנתונות להם לקבלת אישור לתעודות מקצועיות. הסיבה: מעמד האוניברסיטאות במדינות אמל"ט. אלה אינן כלולות ברשימת המוסדות של משרד החינוך לקבלה אוטומטית של זכאות לאישור עבודה בישראל. כך שעל אף 'איכותם' של העולים מארגנטינה ומאורוגוואי, הנובעת מהשכלתם הפורמלית וממעמדם בארץ מולדתם, התברר שאפשרויות הקליטה בארץ מצומצמות ביחס לציפיות, והתעוררו קשיים בירוקרטיים שנבעו מחוסר תיאום בין משרד הקליטה למשרד החינוך. הדימוי האיכותי לא סיפק פתרונות לשילוב בפועל של העולים בשוק התעסוקה בהתאם לציפיות המופרות של עולים ממעמד ביניים.

קושי נוסף נוגע לשיעורי עזיבה גבוהים במיוחד, שנבעו הן מהמניעים הלא-אידיאולוגיים של

העולים מלכתחילה הן מהקשיים להשתלב בשוק התעסוקה לאחר ההגירה לישראל. העולים מארגנטינה ומאורוגוואי מתוארים לא אחת (בפרוטוקולים רשמיים משיבות ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות) במונחים של 'כפיות-טובה' וניצול לרעה של הכספים שהוענקו להם מסל הקליטה. העולים מצטיירים כמי שלקחו לעצמם את הכספים מסל הקליטה ותוך זמן קצר ירדו מהארץ שלא על מנת לשוב אליה. למרות הניסיונות העיקשים לעודד עלייה וקליטה מארגנטינה ומאורוגוואי, מדובר בציבור עולים שחלק גדול ממנו מעמיד את ניידותו הכלכלית והחברתית בראש סדר העדיפויות, המניעים הציוניים אינם אצלו במרכז או אינם קיימים כלל.

אינדיאנים, קובנים ואחרים'

בעשור שבין השנים 2000-2010 עלו לישראל כ-26,000 עולים מאמל"ט. מראשית שנת 2000 הוגדרו שני קשיים עיקריים שנגעו לקליטת עלייה זו (וסביר להניח שאלו קשיים נפוצים של כלל העולים): שליטה בשפה העברית, והשתלבות בשוק התעסוקה. שתי קבוצות הגיל העיקריות של העולים מארצות אמל"ט הן 19-35 ו-35-55, והן העיקריות גם בכל מרכזי הקליטה. בעשורים קודמים היוותה העלייה מארגנטינה כ-64%-85% מכלל העלייה מארצות אמל"ט; שאר ארצות המוצא של העולים היו מקסיקו, ברזיל, אורוגוואי וצ'ילה, וכן 'אחרים' לא מזוהים, שהיו רק 3% מכלל העולים (Roniger and Babis, 2008). לאחר שנת 2000 חלה עלייה משמעותית בשיעור העולים מארצות מוצא אחרות: רק כ-11,000 מן העולים הם מארגנטינה (פחות מ-50% מהכלל), לעומת, לדוגמה, כ-2,000 עולים מפרו (ביחס למאות בודדים מדי עשור), כ-900 עולים ממרכז אמריקה (לעומת פחות ממאה עולים מדי עשור), כ-700 עולים מוונצואלה (לעומת כמאתיים מדי עשור) ו-1,100 עולים מקולומביה (לעומת כ-500 עולים מדי עשור).⁴ אותם 'אחרים' החלו להוות חלק גדול הרבה יותר מכ-3%, וחלקם גדל גם ביחס לרוב הארגנטינאי. הגיוון בארצות המוצא מעיד על שונות אתנית, מעמדית, תרבותית ודתית גבוהה בין קבוצות שונות בקרב יהודים מאמל"ט. במדינות שונות כגון ברזיל, מקסיקו, ונצואלה וקובה, קיימות קהילות יהודיות אשכנזיות וספרדיות; דתיות, חילוניות, ממוסדות וציוניות; קהילות עירוניות שמורכבות בעיקר ממעמד הביניים לעומת קהילות פריפריאליות וכפריות. כך שלעתים לא ניתן למצוא מאפיין אחיד לקהילה היהודית הכוללת באותה מדינת לאום. לשונות זו יש ביטויים בהבדלים ובבולטות אתנית וכן בדפוסי הקליטה בישראל. קהילות 'אינדיאניות' שהחלו לקבל נראות ציבורית, כמו לדוגמה העולים מאיקיטוס שבאמזונס, התיישבו ברובם ברמלה, בבאר שבע או ביהודה ושומרון. עולים כהים, בין אם 'פליטים' מקובה או 'אינדיאנים' מהג'ונגלים באמזונס, שהחלו לעלות לישראל משנות התשעים, הם קבוצות חדשות לחלוטין בחברה הישראלית. רבים מן העולים באים מערי השדה, לא מהערים הגדולות אלא ממחוזות פריפריאליים וכפריים. בכל הכתבות ובמעט האזכורים בפרוטוקולים רשמיים משורטט דיוקנו של העולה מן הסוג החדש: מסטיזו (Mestizo), בן כלאיים לטינו-אמריקני, שמקורותיו היהודיים הגיעו מצפון אפריקה. רבים מהם, ביניהם עולים מיישובי האמזונס, עברו גיור קונסרבטיווי טרם העלייה, ולעתים עוברים תהליך גיור שני בישראל, כדי לקבל זכויות קבורה ונישואין. התייחסות בעיתונות המקומית לאותם 'אינדיאנים' מלמדת על ניצנים של נראות קהילתית:

¹ ראשוני היהודים הגיעו לאיקיטוס מהעיר פז שבמרוקו ומטנג'יר שבצפון אפריקה

4 מתוך: השנתון הסטטיסטי לישראל 2013, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה:

http://www.cbs.gov.il/shnaton64/st04_04.pdf

לפני יותר ממאה שנה [...] עם השנים, נישאו רוב הגברים לנשים קתוליות, שבעורקיהן זורם דם אינדיאני וספרדי [...] למרות שרבים מבני הקהילה הם דור שלישי ורביעי ליהודים מתבוללים, הם שימרו את זהותם היהודית. בחודשים האחרונים כבר הספיקו לעלות לישראל קבוצה של כמאה אנשים מאותה קהילה נידחת, והתיישבו בעיקר בעיר רמלה [...] כל הקהילה התגיירה בגיור קונסרבטיבי.⁵

מבחינה מסוימת, 'יהודי האמזונס' מצטיירים כאחים האובדים של ציון, כבניה שמבקשים ללמוד אותה, להתחבר אליה ולשרת אותה. היהודי-האינדיאני נתפס כבן ששב למכורתו, המסתייע בבית הדין הרבני טרם העלייה. במקום העולה הארגנטינאי, שיש לספק לו תמריצים כדי שישאר, העולה האינדיאני (מפרו, מקולומביה או מברזיל) מתמסר לתהליך שינציה את התייהדותו ולאומיותו - עד למיצויו בעלייה ארצה; מניעי העלייה של הראשון שונים בתכלית משל השני, וכן מוצאו ומאפייניו התרבותיים, הדתיים, האתניים והתעסוקתיים. חשוב לציין שאין בהצגת הדברים כדי לטעון שבהכרח כל עולה שאינו ארגנטינאי או אשכנזי הוא בהכרח אינדיאני ודתי. הפרק האחרון הדגיש את השינוי במאפיינים ההיסטוריים של העולים מאמל"ט. כמו כן הוא הציג את כניסתן של קהילות חדשות שנעדרו מפעילות ציונית או שלא זכו להכרה עד כה, ושמשמנות את היווצרותה של שונות עמוקה בין ציבורים שונים של העולים מאמל"ט. במיוחד חשוב להצביע בחלק זה על תפקידו של הגיור ועל הנטייה לצורות חיים דתיות כמאפיין חדש להפליא - לנוכח האפיון החילוני של ציבור העולים עד שנות התשעים.

דיון ומסקנות

במאמר זה הודגשו התמורות ההיסטוריות שחלו בקבוצת העולים העיקרית שהגיעו מארגנטינה ומאורוגוואי. עקב התמורות האלה חל שינוי במניעי העולים; את מקומם של בעלי אידאולוגיה ציונית תפסו ספק-עולים ספק-מהגרי-עבודה. לנוכח תהפוכות הסיפור ההיסטורי של העלייה מאמל"ט. כמצטייר כאן, אפשר לומר שישראל הפכה לציבור העולים מקבוצה זו ממטרה לאמצעי. העולים מקהילות האמזונס, לדוגמה, שמקיימים מגמת התקרבות ושימור של יהדותם, הם המהווים כיום את העלייה הציונית מאמל"ט.

חוסר המשכיות היסטורית של דפוסי העולים, לצד שינוי מהותי בהרכב ארצות המוצא, מלמדים שראשית יש לבחון את עיצוב המדיניות ביחס לציבור העולים מאמל"ט, תוך התרחקות מהישענות על עקרונות מנחים מסורתיים. יש לצאת מנקודת הנחה שמניעי העלייה הנוכחית אינם ציוניים וכבר במסגרת עידוד העלייה בארץ המוצא לקחת בחשבון את שיעורי הירידה הגבוהים הצפויים. שנית, יש לקחת בחשבון שהשם המקובל 'עולים מאמל"ט' או אפילו 'עולים מדרום אמריקה' הוא לכל היותר אפיון גיאוגרפי, ובשום אופן אינו תואם הבחנה פרטנית ומעמיקה בגווני ציבור העולים משם. לדוגמה, בפרוטוקול 67 של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, שעסקה ב'קשיים בקליטת עולים מדרום אמריקה', הדיון עסק למעשה בעולים מארגנטינה ומאורוגוואי - ובשום אופן לא בכלל העולים מאמל"ט.

אם אנשי משרד הקליטה יודעים להבחין, כפי שניכר מדיונים רשמיים, בין עולים מארצות מוצא שונות, ראוי שיהיה לכך ביטוי גם באפיון העולים תחת הקטגוריה הממסדית שהם נכללים בה.

5 אלי ברנדשטיין, 2005, מתוך <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/003/338.html> mynet:

קרי, יש לנסח מחדש התייחסות פרטנית לעולים מארצות מוצא שונות, כשהתייחסות היחידה שראוי לכלול תחתיה את כלל ציבור העולים מאמל"ט נוגעת ליצירת שירותים בשפה הספרדית. לקראת סיום, אני מבקשת להעלות כאן הצעה חדשה שנוגעת למסקנות מעבודת שדה ראשונית שאני עושה בקרב עולים מאמל"ט בבאר שבע. במענקים הכספיים המועברים להם נעשה לרוב שימוש לא נכון או שהם מנוצלים לרעה על ידי עולים שיורדים מהארץ. ייתכן שכדאי לשקול השקעת משאבים בתוכניות ללימוד עברית לדוברי ספרדית, שיתקיימו גם בערב, לטובת משפחות שהורה אחד או אף שני ההורים בהן חייבים לעבוד בשעות היום. נקודה זו מתחדדת במיוחד לנוכח פערים שקיימים בין שירותים שניתנים בין מרכזי קליטה שונים. כזהו, לדוגמה, הפער שבין מרכז הקליטה ברעננה, המיועד לאקדמאיים בלבד, לבין מרכזי קליטה אחרים. מרכז הקליטה ברעננה הוא מרכז הקליטה היחיד שמספק פלטפורמה וגישה למשרדים רשמיים לצורך אישור תעודות מקצוע של עולים. לעומתו, מרכזי קליטה אחרים לא רק שאינם מסוגלים לסייע לעולה לקבל אישור לעבוד במקצוע הקודם שלו מארץ המוצא, הם גם אינם מאפשרים, לדוגמה, שיעורי ערב ללימודי עברית לדוברי ספרדית. המחסור בשיעורי עברית לדוברי ספרדית, מעבר לשעות העבודה הקונבנציונליות, מייצר קהל גדול של עולים שאינם לומדים עברית ושאוּלֵי לא יצליחו ללמוד כהלכה בכלל. שיפור והרחבת הסיוע לעולים להתמודד עם הבירוקרטיה בישראל, לצד הוספת שעות ללימודי עברית לדוברי ספרדית, יגשרו על הפערים הנוצרים במרכזי קליטה שונים, ימנעו את הצורך בהחזקת מרכזי קליטה ייחודיים לבעלי השכלה אקדמית ויסייעו בפתרון המצוקה המרכזית הנוגעת לקליטת העולים: ניידות תעסוקתית.

מקורות

- אבני, ח' (1998). האומנם מפנה? מלחמת שש הימים והציבור היהודי המאורגן בארגנטינה. **יהדות זמננו**, 11-12 (תשנ"ח), 230-263.
- בר-גיל, ש' (1999). **מחפשים בית, מוצאים מולדת - עליית הנוער בחינוך ובשיקום שארית הפליטה 1945 - 1955**. הוצאת יד טבנקין: ירושלים; המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה-בוקר: אוניברסיטת בן גוריון.
- בר-גיל, ש' (2005). **בראשית היה חלום - בוגרי תנועת הנוער החלוציות מאמריקה הלטינית בתנועה הקיבוצית 1946-1967**. מכון בן גוריון לחקר ישראל, הציונות ומורשת בן גוריון, אוניברסיטת בן גוריון; יד טבנקין, מרכז מחקרי רעיוני ותיעודי של התנועה הקיבוצית.
- גליק, ד' (1972). **יהדות אמל"ט בעידן של תמורות: סימפוזיון**. המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- נויחוביץ', א' (2010). **מנוכרים בבית: טרור מדיני ותנועות נוער ציוניות בארגנטינה בשנות השבעים**. עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה.
- קון-דבידוביץ', פ' (2011). **מסלולי קליטת עולים**. מכון המחקר של הכנסת: ירושלים.
- קינג, י' וולדה-צדיק, א' (2006). **דפוסי השתלבות בתעסוקה של עולים חדשים בגילאי 22-64**. מאירס ג'וינט מכון ברוקדייל (המרכז לחקר קליטת עלייה), המשרד לקליטת העלייה במדינת ישראל.
- רחום, א' (2003). **תת-יבשת בטלטה: אמריקה הלטינית 1900 - 2000**. ירושלים: כרמל.
- שניידר, מ' (2001). **יהדות צ'ילה וממשלת האחדות העממית (1970-1973)**. בתוך מ' בז'רנו, פ' גולדברג, א' זדוף וי' רוזן (עורכים), **יהדות אמריקה הלטינית: קובץ מאמרים לכבוד חיים אבני**. ירושלים: אמיל"ט (אגודת מחקר יהדות לטינו-אמריקה) והמכון ליהדות זמננו ע"ש אברהם הרמן האוניברסיטה העברית.

- Herman, D. (1984). *The Latin American Community of Israel*, New York: Praeger Publishers.
- Penalosa, F. (1971). Post-Migration Experience and Assimilation of Latin American Immigrants in Israel. *Jewish Social Studies*, 33 (2/3), 165-171.
- Penalosa, F. (1972). Pre-Migration Background and Assimilation of Latin American Immigrants in Israel. *Jewish Social Studies*, 34 (2), 122-139.
- Roniger, L. & Babis, D. (2008). Latin American Israelis: The Collective Identity of an Invisible Community, in J. B. Liwerant, E. Ben-Rafael, Y. Gorny & R. Rein (eds.), *Identities in an Era of Globalization and Multiculturalism: Latin America in the Jewish World*. Leiden & Boston: Brill.
- Soldinger, R. (1981). *The Absorption of Latin American Immigrants in Kibbutzim*. Settlement Study Center, Israel.